

UDK 27-9"01/07"-284-144.82 Augustinus Aurelius: Origenes

Primljeno: 2. 3. 2016.

Prihvaćeno: 26. 9. 2016.

Pregledni članak

AUGUSTINOVA KRITIKA ORIGENOVA POIMANJA MILOSRĐA

Drago TUKARA

Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Petra Preradovića 17, p.p. 54, 31 400 Đakovo
drago.tukara@gmail.com

Sažetak

Autor članka sučeljava misao o Božjem milosrđu dvojice velikana s početka prve Crkve – Origena, odnosno origenista i Augustina. Riječ je o dvama teološko-dogmatskim promišljanjima o kozmologiji, antropologiji i eshatologiji na vremenskoj udaljenosti od dvjestotinjak godina. U toj nakani poslužiti će Origenovo djelo *Počela* i Augustinovo djelo *O državi Božjoj*. Artikuliranjem teoloških promišljanja te dvojice velikana teološke misli autor nastoji pridonijeti zadatku Crkve u naviještanju Božjega milosrđa koje je očito prisutno od stvaranja svijeta do njegova konca.

Članak je cjelina koja u sebi uključuje šest naslova, a naslovi nose imena šest hipoteza origenista, uključujući šest Augustinovih odgovora. Autor u uvodnom dijelu upoznaje čitatelje kako je pitanje vječne nagrade i vječne kazne za čovjekov život od uvijek bilo aktualno, pa i u današnjem vremenu. Vođen je ponajprije Augustinovim isticanjem hipoteza »milosrdnih origenista« i njegovim odgovorom na te hipoteze. Riječ je o sljedećim hipotezama: milosrđe s vremenitom kaznom, milosrđe bez vremenite kazne, milosrđe prema opranima Kristovim krštenjem, milosrđe prema katolicima, milosrđe prema ustrajcima u Katoličkoj crkvi i milosrđe prema milosrdnima.

Ključne riječi: Origen, Augustin, origenisti, milosrđe, dobro, zlo, vječna kazna, vječna nagrada.

Uvod

Čovjekov duh ne može ostati miran pred pitanjem Božjega milosrđa naspram ljudske ograničenosti i grijeha te čovjekova spasenja. Današnja Crkva preko

Izvanrednog jubileja milosrđa »čini kršćanski duh nemirnim« i potiče na potrebu dubljeg razmatranja otajstva milosrđa Božjega. Vođeni tom preporukom i potrebom želimo ovim člankom dati skroman doprinos istraživanju o milosrđu Božjemu kao putu izmirenja i sjedinjenja Boga i čovjeka. Doprinos ćemo potražiti u samo jednom dijelu pisane ostavštine Origena i Augustina, jer u ovom trenutku nije moguće sveobuhvatno obraditi temu milosrđa kod te dvojice kršćanskih velikana. Vjerujemo da ćemo i na taj način barem malo odškrinuti vrata temi milosrđa.

I prva se Crkva mučila s pitanjem kako izmiriti Božju ljubav i čovjekovu kaznu za grijeh. Time se pozabavio Origen koji je u svojoj vjeri i naučavanju stavljao naglasak na vječnost Božje ljubavi i na prolaznost kazne. Ljubav je Božja vječna a kazna je prolazna. Origen je svojim tumačenjem toga eshatološkog pitanja kao i drugih oduševio i privukao mnoge, prijatelje i neprijatelje. Neki su od njegovih pristaša prihvatili i njegove dogmatske pogreške i još ih više razvijali, dajući im još stroži karakter. To je bilo očito u VI. stoljeću kada je uslijedila službena osuda origenizma.¹

Literarni izvor za naš rad bit će Origenovo djelo *Počela* iz dvaju razloga. Prvi je taj što ćemo kroz nekoliko odlomaka vidjeti Origenovo naučavanje koje se tiče eshatoloških tema, a drugi je što će nam to pomoći shvatiti pozadinu teološkog promišljanja njegovih sljedbenika, milosrdnih origenista.

Nakon što je dobio potrebne informacije² o Origenovu teološkom stavu o nekim eshatološkim temama, i sam je Augustin mogao steći osobni stav. U svoje vrijeme susreo se sa sljedbenicima aleksandrijskog učitelja i njihovim naukom, s »milosrdnim origenistima«,³ a susret je zabilježen u njegovu djelu *O državi Božjoj*.⁴

¹ Pod pojmom origenizma podrazumijevamo cjelokupnost zabluda koje je Origen iznio i razvijao. Eshatološki origenizam uključuje dva razdoblja postojanja duše. U prvom razdoblju duša dobiva kaznu za svoje grijeh, jedne idu u raj a druge u pakao. U drugom razdoblju, koje nastaje drugim Kristovim dolaskom, grešnici će iz pakla biti oslobođeni nakon čišćenja, tako će Bog biti »sve u svemu« (1 Kor 15,28).

² O korespondenciji Augustina s drugim značajnijim crkvenim osobama njegova vremena na temu ispravnosti Origenova naučavanja i drugih hereza vrijedno je vidjeti: Matilda CALTABIANO, I latori della corrispondenza di Agostino: tra idealizzazione e realtà, u: *Augustinianum*, 41 (2001.) 1, 113–148; Josip KNEŽEVIĆ, Jeronimov doprinos u raspravama protiv hereza pelagijanizma, u: *Vrhbosnensia*, 19 (2015.) 1, 5–29.

³ Origenisti su stručnjaci za Origenov nauk, vrsni poznavatelji njegove misli, ali isto tako origenisti su oni koji su se okupljali oko pogrešnog Origenova naučavanja, pa su stoga jednaki hereticima. Origenovci su Origenovi sljedbenici, koji su se inspirirali na Origena kao učitelju duhovnoga života, a to su istočnjački monasi. To su istančane finese, a može biti i obratno. Valja razlikovati ta dva pojma iz dvaju razloga: prvi je taj što se Origena kritiziralo na način osude da je heretik još prije Koncila u Niceji (325.); drugi razlog je taj što su njegovi sljedbenici s pozitivnom kritikom pristupili njegovu nauku i na taj ga način mo-

Iako vrijeme dijeli Origena i Augustina, ovim našim radom nastojat ćemo konfrontirati njihova razmišljanja, odnosno upoznati njihove stavove s obzirom na pitanje Božjega milosrđa i vječne kazne za grijeh. Uz Origena i Augustina u središtu promatranja bit će i različite frakcije Origenovih sljedbenika. Ustvari, Augustin će se najviše pozabaviti njima, kao što će to biti i u ovom radu.

U radu ćemo slijediti metodologiju koju smo pronašli kod Augustina u spomenutom djelu. On je najprije izložio teze »milosrdnih origenista«, a potom davao svoje odgovore. Taj način nas je potaknuo da naslovi rada budu zapravo teze koje su naučavali tzv. milosrdni origenisti, a da podnaslovi sadrže origenističko tumačenje postavljenih teza i Augustinov odgovor.

1. Milosrđe i vremenita kazna⁵

1.1. Origenovo poimanje vremenitih kazna

Za Origena postoji materijalni stvoreni svijet i duhovni stvoreni svijet, a između ta dva svijeta postoji međusobna ovisnost i povezanost. Isti je stvoritelj, Bog. Problem nastaje kada se raspravlja o odnosu svijeta i Boga. Svijet ima svoj početak i kraj u vremenu, dok Bog nema početka ni kraja. Svijet je stvoren u vremenu, i on je u stanju vremenitosti, dok je njegov Stvoritelj Bog bezvremennit. I vrijeme, i svijet, i čovjek su stvorenja Božja. »Prema tome, kao Božje stvarenje nikakvo vrijeme ma kako dugo trajalo, beskonačno dugo, neograničeno dugo, u vijeke vjekovâ, »vječno«, ne može imati apsolutni status vječnosti kakvu ima Bog kao njegov tvorac.«⁶ Govor o stvorenom svijetu koji je u jednom trenutku bio načinjen i koji će u jednom trenutku zbog svoje raspadljivosti biti uništen, služi nam kao misaona pozadina za shvaćanje vremenite i vječne kazne. Naime, u kontekstu te vremenitosti svijeta smješta se i kazna za grijeh,

---

dificirali. Oni su preoblikovanjem Origenova nauka ojačali njegove hipotetske ideje. Tako je ono što je osuđeno u VI. stoljeću kao Origenova teologija zapravo modificirana teologija koja ne odražava na najvjerniji način stav i misao aleksandrijskog učitelja. Usp. Vittorino GROSSI, *La presenza in filigrana di Origine nell'ultimo Agostino (426–430)*, u: *Augustinianum*, 30 (1990.), 423–440. O odnosu Origena i origenizma vidi u: Josip GUNČEVIC, *Origen i origenizam*, u: *Bogoslovska smotra*, 18 (1930.) 2, 249–260; Manlio SIMONETTI, *Eresia ed eretici in Origene*, u: *Augustinianum*, 25 (1985.), 735–748; Manlio SIMONETTI, *La controversia origeniana: caratteri e significato*, u: *Augustinianum*, 26 (1986.), 7–31; Manlio SIMONETTI, *Eusebio e Origene. Per una storia dell'origenismo*, u: *Augustinianum*, 26 (1986.), 323–334.

⁴ AUGUSTIN, *O državi Božjoj*, Zagreb, 1996., III, 21, 17–22.

⁵ Naslovi hipoteza postavljeni su na temelju Augustinova teksta iz djela *O državi Božjoj*, III, 21, 27, 5–27, 6.

⁶ Anto BARIŠIĆ, *O univerzalnoj eshatologiji Origena iz Aleksandrije*, u: *Crkva u svijetu*, 49 (2014.) 1, 72.

koja će isto tako u jednom trenutku nestati. Ona ne može biti vječna ma koliko dugo trajala. Čin stvaranja upućuje na čin nestanka pa po toj logici valja shvatiti da će i kazna za grijeh biti čin koji nastaje ali će imati i trenutak svojega nestanka. U prilog tomu ide i Origenova argumentacija na temelju Svetoga pisma da je prije ovoga svijeta bilo još drugih svjetova koji su imali svoj početak i kraj, svoju kaznu i propast, a jedino je Bog ostao vječan.

Origen spominje da krivovjernici popuštaju pred Svetim pismom kada je u pitanju stvaranje svijeta: »Smatram da nema krivovjernika koji je u stanju lako odgovoriti na te postavke i ostati u skladu sa svojim naukom. Mi ćemo pružiti prikladan odgovor. Čuvajući pravilo pravovjerja kazat ćemo da Bog nije tek onda počeo djelovati kada je načinio ovaj vidljivi svijet. Kao što će postojati drugi svijet, pošto se raspadne ovaj, tako je, držimo, bilo i drugih svjetova prije nego je ovaj nastao.«⁷ Iako postoje biblijska svjedočanstva koja potvrđuju da je svjetova bilo i prije i da će ih opet biti, ipak se ne smije misliti da istodobno postoji više svjetova nego da će iza ovoga nastati drugi.⁸

Međusobnu povezanost duhovnoga i materijalnoga svijeta vidi u tome da je Bog u trenutku stvaranja svijeta predvidio one duše koje će zbog nedovoljno čistoga duha doći u tjelesa i one duše koje su vođene požudom pa će ući u vidljivi materijalni svijet. Drugim riječima, samo one duše koje su u onome prethodnom životu imale nečist um ili su bile pohlepne za materijalnim svijetom ulaze u taj materijalni svijet. Te duše mogu biti i prisiljene na zemaljsku stvarnost.

Kada je pristupio tumačenju konca ili dovršenja svijeta, Origen je rekao: »I sami o ovome govorimo s velikim strahom i obazrivošću. Više raspravljamo i istražujemo nego kao sigurno i utvrđeno iznosimo... Ovdje se – koliko možemo – o ovim pitanjima bavimo više u smislu rasprave nego što bismo nešto strogo određivali.«⁹ Na koncu svijeta čovjek treba posjedovati sličnost s Bogom koju je imao kada je stvoren na njegovu sliku, što upućuje na cikličko shvaćanje povijesti spasenja.

Origen se poziva na sv. Pavla, koji kaže da će na kraju i svršetku biti »sve i u svima« (1 Kor 15,28). Origen upozorava da se ne smije shvatiti da se Bog nalazi u životinjama, zvijerima i stoci, ili kamenu i drvetu. Bog nije u tome. »Također nije dopušteno držati da će do onoga svršetka doprijeti ikakva zloća. U protivnome bi se reklo da se Bog nalazi u nekoj zloći ako se kaže da je

⁷ ORIGEN, *Počela*, III, 5, 3, Split, 1985.

⁸ Usp. *Isto*.

⁹ *Isto*, I, 6, 1.

u svemu.«¹⁰ Čini se da Origen odbacuje bilo koji budući svijet koji bi bio zao a da u njemu bude Bog. Budući da Bog ne može boraviti ondje gdje je zlo ili u ovom slučaju gdje je zao svijet, taj svijet ne može postojati. Time je ukazao i na pretpostavku o apokatastazi.

Navedenu tvrdnju sv. Pavla Origen nastavlja dalje tumačiti: »Sve što razumni duh, očišćen od svih ostataka zala i posve otjeravši svaki oblak zloće, može osjetiti, shvatiti, misliti – sve će to biti Bog. Takav duh neće unaprijed ništa drugo činiti osim Boga osjećati, Boga misliti, Boga gledati i Boga posjedovati. Bog će biti svi njegovi pokreti. Tako će Bog biti za nj sve. Neće više postojati dioba između zla i dobra jer više neće biti zla – Bog je zaista spomenutome sve, a u Bogu nema zla. Spomenuti neće više nikada čeznuti da jede sa stabla dobra i zla (Post 2,17). On je uvijek u dobru. Za nj je Bog sve. Konac se, dakle, obnavlja početkom. Kraj se zbiljâ uređuje u skladu sa začetcima. Tako se uspostavlja ono stanje koje je razumna narav imala kada joj nije trebalo jesti sa stabla spoznaje dobra i zla (Post 2,17).«¹¹

Kada čovjek odstrani svaki osjećaj zloće i izbriše ga sve do neoskvrjenosti i čistoće, za nj postaje sve onaj jedini koji je sam dobar Bog. To pak ne vrijedi samo za nekolicinu ili za velik broj, već za sve. Bog će, kada više ne bude »smrti« ni »smrtnoga žalca« (1 Kor 15,55-56), biti u »svima sve«. Kada uopće ne bude više zla, Bog će zaista biti »sve u svemu«. ¹²

Origen se borio s protivnicima kako bi dokazao da se ne može tjelesno misliti o Bogu, da je Bog uistinu neshvatljiv i povrh našega razumijevanja: »Ali ako i postoji nešto što bismo o Bogu mogli misliti ili spoznati, moramo vjerovati da je Bog na bezbroj načina kudikamo bolji od onoga što o njemu poimamo.«¹³ Čini se da su upravo takav dobar Bog i njegova dobrota vodili Origena da na »milosrdan« način tumači spasenje svijeta i čovjeka. Kaže: »Nema, naime, sumnje da je Otac osnovna dobrota.«¹⁴

A što tvrdi o uništenju posljednjega neprijatelja: »Evo kako treba shvatiti uništenje posljednjega neprijatelja – neće propasti njegova bit jer je stvorena po Bogu, već će nestati neprijateljska nakana i volja koja ne dolazi od Boga, nego od neprijatelja. Neprijatelj se, dakle, uništava, ali ne da bi iščeznuo, već da ne bude neprijatelj i smrt.«¹⁵ Ponovna uspostava svega u Bogu dogodit će se po-

¹⁰ *Isto*, III, 6, 2.

¹¹ *Isto*, III, 3, 3.

¹² *Usp. Isto*, III, 6, 3, 8.

¹³ *Isto*, I, 1, 5.

¹⁴ *Isto*, I, 2, 13.

¹⁵ *Isto*, III, 6, 3.

lako, dio po dio tijekom beskonačnih i beskrajnih vjekova. Popravak i poboljšanje prenosit će se neosjetno s jednoga bića na drugo. Isto mišljenje zadržava s obzirom na tijelo koje će prijeći u duhovno tijelo nakon što se razumne duše vrate u prethodno stanje.

Prema origenistima¹⁶ kazna nakon ovoga svijeta i života nije vječna. One koje će Bog kazniti bit će oslobođeni nakon stanovitog vremena, duljega ili kraćega, već prema veličini grijeha. Origen je nazvan milosrdnim, još milosrdniji bijaše od origenista jer je povjerovao da će đavao i njegovi anđeli biti izbačeni iz muka i pridruženi svetim anđelima. Držao je da postoji neprestano izmjenjivanje blaženstava i bijede te beskrajno putovanje bića od jednog do drugoga u određenom razdoblju.¹⁷

Takvo tumačenje stvaranja svijeta, njegova konca kao i stanja u kojemu će sve biti u Bogu, zasigurno je pronašlo dobro tlo u vrijeme Origena, ali i poslije kroz dugi niz godina, sve do Augustina.

1.2. *Augustinovo tumačenje božanskoga suda i kazne*

Augustin navodi da je Origen obećao istinsku bijedu i lažno blaženstvo u vječnosti, zajamčeno bez ikakvog straha da bi se moglo izgubiti.¹⁸ Drugim riječima, oni koji misle da će tako biti, sveti su istinske bijede i lažnog blaženstva. Oni proširuju izvor milosrđa toliko da uključuju i pale anđele, a kada nestane ljudske naravi i ostane samo anđeoska, izvor milosrđa će presušiti. Izvor milosrđa više nije potreban, jer nema više grešnika prema kojima treba biti milosrdan. Milosrđe bi Božje tada presušilo. Augustin postavlja pitanje: Može li se tada Boga smatrati milosrdnim? To je milosrđe čovječje čuvstvo. Tako se misli samo ljudski, a to je gnusno i izopačeno. Prema Augustinu oni svete spiše krivo tumače, te ne iznose ono što Sveto pismo govori, nego misle da će se dogoditi ono što oni sami žele.

¹⁶ O heretičkom statusu Origena vrijedno je konzultirati članak: Lothar LIES, Je li Origen bio origenist?, u: *Obnovljeni život*, 47 (1992.) 5, 391–407. Što se tiče naše teme, navodimo neke članke: Vittorino GROSSI, L'Origenismo latino negli scritti agostiniani: dagli origenisti agli origeniani, u: *Augustinianum*, 46 (2006.), 51–88; Emanuela PRINZIVALLI, La controversia origeniana della conoscenza di Origene in Occidente, u: *Augustinianum*, 46 (2006.), 35–50; Manlio SIMONETTI, Origene in Occidente prima della controversia, u: *Augustinianum*, 46 (2006.), 25–34; Ilaria RAMELLI, Origen's Interpretation of Hebrews 10, 13. The Eventual Elimination of Evil and the Apocatastasis, u: *Augustinianum*, 47 (2007.), 85–93.

¹⁷ Usp. AUGUSTIN, *O državi Božjoj*, III, 21, 17.

¹⁸ Usp. *Isto*.

Crkva ne može podnijeti umovanje nekih ljudi koji misle da će se i đavlu oprostiti i da će biti pročišćen. Nije Crkva zavidna ni na očišćenju ni na blaženstvu, ali ne može dopustiti da se obezvrijedi božanski sud (usp. Mt 25,41; Otk 20,10). Sveto pismo nije nikoga obmanulo i ne može biti u suprotnosti s onim što Bog unaprijed osudi, a nije poštedio đavla ni anđele njegove. On ih je strmoglavio u pakao i predao mračnim bezdanima, gdje će se nakon dana Suda, u ognju mučiti u vijekove vjekova. »Idite od mene prokleti, u oganj vječni što je pripravljen đavlu i anđelima njegovim.« Ako se te riječi odnose na sve ili na neke ljude, kako onda vjerovati da će u paklu vječno boraviti đavao i anđeli njegovi, ako ti heretici govore da će se i đavao i njegovi anđeli ipak iz pakla izvući. Dakle, za jedne Isusova riječ o boravku u paklu vrijedi, a za đavla i njegove anđele ne vrijedi. Čini se da je Božji sud za jedne istinit, a za druge lažan. Augustin tvrdi da je ovdje riječ samo o nagađanju heretika. Besmisleno je reći ili vjerovati da će život biti vječan, a da će kazna imati kraj. Stoga, ako je život vječan, i kazna je vječna.

2. Milosrđe bez vremenite kazne

2.1. Origen i njegovi sljedbenici o milosrđu bez vremenite kazne

Za Origena dobrota i svetost pripadaju naravi i biti Trojstva: Bog je dobar, Isus je podložan, Duh Sveti jedno s tim. Dobrota i svetost pridodane su drugim duhovnim bićima i čovjeku, ali one su za njih dolazne i odlazne.¹⁹ Početno stanje svih bića bilo je blaženstvo i udioništvo s Bogom, ali uslijedilo je vrijeme djelovanja volje i razuma, što je duhovno biće odvučlo od Boga. Za povratak bića Bogu, odnosno spasenju, pomažu i drugi, ali nije isključena kazna za grijeh jer Origen kaže da svatko za se postaje uzrokom svojeg pada i propasti, krivicom vlastite lijenosti. Naglašava da je sud Božji pravedan. Svakoga kažnjava prema različitosti njegovih »pokreta«. Kad se kaže »pokret« ovdje se misli na sklad uma i volje. Bića su se udaljila od Početka »ali ipak ne na nepopravljiv način«²⁰. Dakle, stanje bića koja su otišla od Boga je popravljivo, ako se podlože blaženim i svetim redovima: svetim Božjim anđelima, prijestoljima, vrhovništvima, moćima... drugim bićima kojima se ne zna ime, ali će se znati u budućem svijetu.²¹

To bi izgledalo ovako. Bog (Trojstvo), sama dobrota i svetost je bez mogućnosti promjene, i to je vječno. Sva druga bića su »svijet za sebe« i ona se me-

¹⁹ Usp. ORIGEN, *Počela*, I, 6, 2.

²⁰ *Isto*.

²¹ *Isto*, I, 5, 1.

đusobno snagom svoje slobodne volje i nakane odlučuju. Svijet Boga (Trojstva kao sama dobrotu i svetost) i svijet razumnih bića povezani su samo stvarateljskim mostom dobrote i svetosti. S jedne strane mosta je Stvoritelj, a s druge strane su duhovna/razumna stvorena bića. Okončanje borbe s druge strane mosta dogodilo se u Sinu Isusu Kristu, koji je i koji će sve podložiti.²²

Origen postavlja pitanje razmišljajući: »Da li će se neki od redova koji djeluju pod đavlovom vlašću i slušaju njegovu zloću ikada moći u budućim vjekovima vratiti dobroti ukoliko u njima postoji slobodna volja? Ili pak trajna i ostarjela zloća prelazi po navici u drugu narav? Ti koji čitaš rasudi da li u svakom slučaju ovaj dio neće ni u ovim vidljivim i vremenitim vjekovima ni u onima koji se ne vide jer su vječni posve otpasti od onoga konačnoga jedinstva i suglasja. Ipak se u međuvremenu sva ta bića i u ovim vidljivim i vremenitim vjekovima kao i u nevidljivima koji su vječni ravnaju u skladu s redom naravi, mjerom i dostojanstvom zasluga. Kao što su neka bića obnovljena i popravljena u prvome razdoblju, druga u drugome, neka su također popravljena krutim popravcima u zadnjim vremenima. Ta bića prolaze kroz veće i teže muke. Muke su duge. Trpe ih – da tako kažem – kroz mnoga stoljeća. Kazne su oštre. Ta bića na početku poučavaju anđeli, potom moći viših stupnjeva. Tako se polako uzdižu do višega. Pošto su u smislu poduke vršili jednu za drugom službe nebeskih moći dopiru do onoga što je nevidljivo i vječno.«²³ Još jednom ponavljamo Origenove riječi kojima se obraća čitatelju: »Ti prosudi, a meni se čini tako.« Njemu se čini da će i »onaj drugi dio« (đavao, zle sile, zlo) doći do savršenstva, odnosno do vječnosti.

Očito da Origen donosi mišljenje o vremenitim i nevidljivim vjekovima u kojima se nalaze osobe ili duhovna bića koja će biti u tim vjekovima ipak podložna vremenitim kaznama, dužim ili kraćim, ali će snagom svoje volje i dobre nakane te zagovorom svetih redova biti oslobođeni vječne muke. No, neki od njegovih sljedbenika isključuju bilo kakvu realnu kaznu, kada za nju dođe trenutak. Upravo tim sljedbenicima Augustin upućuje svoju kritiku, jer »ti Bogu pripisuju još više milosrđa prema ljudskom rodu nego oni prvi«²⁴.

2.2. *Augustinova kritika milosrđa po zagovoru svetaca*

Augustin spominje da je s jednim od tih origenista razgovarao.²⁵ Oni drže da su opaki i nevjerni ljudi zaslužili kaznu, ali kada dođe do suda, Bog će se njima

²² Usp. *Isto*, I, 6, 2.

²³ *Isto*, I, 6, 3.

²⁴ AUGUSTIN, *O državi Božjoj*, III, 21, 18, 1.

²⁵ Usp. *Isto*.

smilovati zbog molitava i zagovora svojih svetaca. Bog će se smilovati molitvi svetaca koji su molili za svoje opake i nevjerne neprijatelje. To je za njih utemeljeno u Svetom pismu, jer psalmist kaže: »Hoće li Bog zaboraviti da se smiluje ili će u gnjevu svojem zatvoriti milosti vrata?« (Ps 77, 9). Jedina kazna je gnjev Božji, ali vrata pred njima neće zatvoriti niti duže niti kraće vrijeme. Prijetnja je Božja istinita, ali nitko neće biti osuđen. Zbog straha od dugotrajnih ili vječnih kazni bijaše sakrivena golema i tajna slatkoća božanskoga milosrđa. No, Bog je samo skrio svoje milosrđe, ali će ga pokazati prema svima i On neće nikoga kazniti. Nadalje, origenisti tvrde da je istina što je Bog rekao da će ljudi trpjeti zbog svoje kazne, jer to je »božansko nadahnuće.«²⁶, ali to ne znači da će doista i trpjeti. Za njih će se zauzeti sveci Božji, a kada izmole spasenje njima, i sami će sveci Božji biti savršeni.

Augustin se pita: Ako sveci mogu najsavršenijom svetošću te najčišćim i najmilosrdnijim molitvama postići sve, zašto onda ne mole i za one anđele kojima je pripravljen oganj vječni, da ublaže tako Božji sud? Možda će takvi origenisti ići dotle da kažu da će sveci Božji i ljudi koji su se spasili moliti i za anđele i za ljude kojima treba suditi kako ne bi pretrpjeli ono što trebaju pretrpjeti? Takvo što nitko zdrave vjere niti je rekao niti će reći. A zašto onda Crkva ne moli za đavla i njegove anđele, iako je Isus rekao da se treba moliti za neprijatelje?²⁷

Kao što Crkva sada ne moli za zle anđele, tako neće moliti ni za ljude koji se trebaju mučiti u vječnom ognju onda kada bude usavršena u svetosti. A kad bi Crkva znala da moli za one koji su predodređeni otići zajedno s đavlom u vječni oganj, prestala bi za njih moliti.

Velika je drskost reći da neće trpjeti vječnu kaznu oni za koje je to Bog rekao: »A ovi će otići u muku vječnu...« Augustin drži da Bog neće zaboraviti svoje smilovanje. On to opravdava tumačeći kako je ovaj život sam po sebi gnjev Božji, u kojem je čovjek nalik na ispraznost. U tom životu Bog pokazuje svoje smilovanje jer daje da sunce izlazi i nad dobrima i da kiša pada nad pravednima i nad nepravednima. Tako u svojem gnjevu ne zaboravlja svoje smilovanje. Dakle, Bog neće zaboraviti smilovanje ali ni kaznu.

Ističe da je problem u tome što neki to iskazivanje milosti Božje prenose i na muke bezbožnika. Oni trebaju shvatiti da Bog i nad mukama bezbožnika iskazuje svoju milost jer će svojom milošću ublažiti i olakšati kaznu, premda zaslužuju trpljenje. Neće Bog zatvoriti milosti svoje, ali muke bezbožnika nikada neće prestati.

---

²⁶ Isto.

²⁷ Usp. Isto, III, 24, 1.

Origenisti drže Isusove riječi: »Idite od mene, prokleti u oganj vječni« (Mt 25,46) samo kao prijetnju. To dovode u vezu s primjerom Ninive. To su za Augustina »izopačeno milosrdni«, jer na svoj način tumače riječi: »O kako je golema množina slatkoće tvoje Gospodine, koju si skrio onima što te se boje« (Ps 31,19). Ti origenisti nisu okusili slatkoću Božju jer je ne poznaju. Oni žive u strahu pa ustanovljuju svoju vlastitu pravednost. Oni se ufaju u sebe, a ne u Boga. Zato im je skrivena množina slatkoće Božje. Takvim izopačenim milosrdnima Bog neće u potpunosti očitovati množinu slatkoće svoje, jer on nju usavršuje samo nad onima koji se ufaju u njega i koji ga se boje iz ljubavi.

Za Augustina origenisti su krivovjernici, koje još naziva i »milosrdnim katolicima« jer drže da će oni zadobiti spasenje ili milosrđe po pomoći svetaca. Vjeruju da će po molitvama svetaca ući u vječne Božje šatore, dok po sudu Božjem u te šatore ne bi ušli. Sveci ih primaju u vječne šatore, a ne Božji sud.²⁸

Izbavljenje se može postići bilo vlastitim molitvama bilo zagovorom svetaca. Ti »milosrdni katolici« tumače biblijski citat o zrnu koje je palo na dobro tlo i donijelo trideseterostruk, šezdeseterostruk i stostruk urod na sljedeći način: sveci, već prema svojim zaslugama pred Bogom mogu spasiti od vječne kazne 30 ljudi, neki 60 ljudi a neki 100 ljudi. To se izbavljenje događa na sam Dan suda, a ne poslije suda, jer poslije suda nema nikome izbavljenja. Istina, takvo tumačenje može samo potaknuti svakoga da jednoga dana po svojim osobnim zaslugama pred Bogom bude onaj koji isto tako spašava određeni broj ljudi, ali za Augustina ostaje otvoreno, što ako nakon što sveci izbave određeni broj ljudi, ostane još onih ljudi koje na Dan suda nitko neće moći izbaviti? Oni će jednostavno u tom trenutku morati u vječni oganj.

Na to naučavanje Augustin dodaje svoje razmišljanje o opraštanju grijeha. Kada bismo znali koji nam se grijesi ili opako vladanje oprašta zagovorom svetih prijatelja, te grijeha ne bismo izbjegavali. Budući da ne znamo »mjeru oprostive opačine«²⁹, prisiljeni smo na popravljnje života osobnom i molitvom svetih te vlastitim naporom.

3. Milosrđe po Kristovu krštenju

3.1. Origenisti koji ne obećavaju svima oslobađanje od vječne kazne

Riječ je o onim origenistima koji u svojem naučavanju obećavaju spasenje ne svim ljudima ni đavlu i njegovim anđelima, nego samo onima koji su oprani

²⁸ Isto, III, 27, 5.

²⁹ Isto.

Kristovim krštenjem. Krštenici su postali dionici njegova tijela, bez obzira kako živjeli i u kakvom se krivovjerju ili bezbožju nalazili. Nužno je da se ti ljudi spase od smrti. A oni koji su oprani Kristovim krštenjem blagovali su kruh koji je s neba sišao i stoga mogu računati na spasenje.³⁰

Radi lakšeg shvaćanja origenističkog tumačenja spasenja samo za krštenike, a time i uočavanja razlike između Origena i origenista, donosimo nakratko Origenovo naučavanje o krštenju u djelu *Počela*. Origen spominje važnost krštenja u kontekstu tumačenja vlasti i dostojanstva Duha Svetoga: »Spasonosni se krst ne može drukčije obaviti osim vlašću najuzvišenijega Trojstva – zajedničkim izgovaranjem Oca, Sina i Duha Svetoga.«³¹ Iako je u prvom planu tumačenje božanstva Duha Svetoga, do izražaja dolazi krštenje koje je spasonosno. Po zazivanju imena Oca, Sina i Duha Svetoga postiže se spasenje. Origen krštenje dovodi u vezu s »obnovljenom zemljom«, »novoporodom«, »novim vinom«, a sve je to plod primanja novine milosti Duha Svetoga.³² Dopustiti da Duh Sveti djeluje, znači dopustiti da čovjek bude doveden do savršenosti, a ona je spasenje. Vidljivo je da Origen ne ističe spasenje pridržano samo krštenima.

3.2. *Realnost vječne nagrade i vječne kazne prema Augustinu*

Za Augustina *Počela* su bila glavni izvor o osudama protiv Origena i on se udubio u te osude kao u problematična pitanja, više nego u samu Origenovu misao, koju je vrlo malo poznao. Jednom se obratio sv. Jeronimu pitajući ga za Origenovo naučavanje: »Što se tiče tvoga odgovora o Origenu... doista sam želio i još želim od tebe, mudroga kakav jesi, znati na eksplicitan način koje su uistinu prave pogreške...«³³

Na hipotezu jedne struje origenista o spasenju za one koji su oprani Kristovim krštenjem bez obzira kako živjeli, Augustin odgovara riječima sv. Pavla: »Poznata su djela puti, koja su bludnost, nečistoća, razvrat, služba kumirima...« (Gal 5,19-21). Apostolova izjava nije lažna, naglašava Augustin. A budući da nije lažna, ti zaista neće baštiniti kraljevstvo Božje. A ako neće baštiniti kraljevstva Božjega kao nagradu, onda ih čeka vječna kazna, nema srednjega mjesta.³⁴

³⁰ Pretpostavka je da su oni morali primiti sakrament krštenja kako bi mogli sudjelovati na blagovanju tijela Kristova.

³¹ ORIGEN, *Počela*, I, 3, 2.

³² Usp. *Isto*, I, 3, 7.

³³ Vittorino GROSSI, La presenza in filigrana di Origene nell'ultimo Agostino (426–430), u: *Augustinianum*, 30 (1990.), 427.

³⁴ AUGUSTIN, *O državi Božjoj*, III, 21, 25, 1.

4. Milosrđe obećano katolicima

4.1. *Origenisti protiv origenista*

Među origenistima su postojale i frakcije. Jedna od njih su origenisti koji su naučavali da spasenje pripada samo katolicima koji ostaju formalno katolici, ma koliko god opako živjeli, jer su oni blagovali tijelo Kristovo ne samo u sakramentu nego i u zbilji. K tome su i kršteni. Neće umrijeti zauvijek. Tako ih njihovo bilo kakvo bezbožje neće odvesti u propast, ali će ipak zbog svojeg bezbožja biti podvrgnuti duljoj ili kraćoj kazni. Ti origenisti tvrde da se neće spasiti svi koji su primili krštenje i tijelo Kristovo,³⁵ nego samo katolici.³⁶

4.2. *Origen protiv origenista*

Nije nam namjera opravdavati Origena i njegovo naučavanje u tom i drugim slučajevima, nego nam je želja istaknuti poneke razlike između njega i njegovih sljedbenika. Origen je upozorio da postoje neki učenici gologa slova kojima je veliki napor razmišljati, a izbjegavati razmišljanje znači gledati na čitavu stvarnost površinski, po slovu zakona. »Na neki se način radije podaju uživanja i sladostrasti. Ti ljudi drže da će se nagoviještena obećanja sastojati od tjelesne pohote i raskalašenosti. Stoga nadasve žele da nakon uskrsnuća imamo takva tjelesa da u njima nikada ne presahne sposobnost da se jede i pije i sve drugo čini što spada na tijelo i krv... Reći ću ukratko: oni žele da ono što očekujemo od obećanja u cjelini bude u svemu slično onome načinu življenja koji vrijedi za ovaj život. Žude da se opet ponovi ovo što je sada. Tako misle oni koji vjeruju, doduše, u Krista, ali božanska Pisma shvaćaju na židovski način. Iz njih nisu ništa uzeli što je dostojno božanskih obećanja.«³⁷

Na temelju toga odlomka može se iščitati kakav je stav imao Origen prema onima koji ne žele uložiti napor u dublji smisao onoga što riječ Božja obećava. Moglo bi se primijeniti i na vjernike katolike koji ne vide pravi smisao življenja po Riječi i duhu, nego na zemaljski način misle o nebeskim obećanjima i ne uzdižu svoj duh iznad zemaljskoga uživanja.³⁸

Vjerojatno se zato Origen i pozabavio tumačenjem obećanja poslije ovoga života. U tom kontekstu razmišlja o dvjema izobrazbama duše i tijela. Prva

³⁵ Vjerojatno je riječ o onima koji su napustili Katoličku crkvu.

³⁶ Usp. AUGUSTIN, *O državi Božjoj*, III, 21, 20.

³⁷ ORIGEN, *Počela*, II, 11, 2.

³⁸ Giuseppe VISONÀ, *Origene nella spiritualità di Ambrogio*, u: Luigi Franco PIZZOLATO – Marco RIZZI (ur.), *Origene maestro della vita spirituale*, Milano, 2001., 223–247. Čitav zbornik donosi bogat prikaz duhovnog lika aleksandrijskog učitelja.

je za ovoga života. Tko je uspio svoju dušu i tijelo više obrazovati u ovom životu, taj će biti spremniji za buduću izobrazbu. Obrazovanje u tom slučaju znači »uvidjeti Božju istinu i upoznati uzroke zbiljama«³⁹.

Za drugu izobrazbu kaže: »Ako netko otpuče iz ovoga života s manjom izobrazbom, ali sa sobom ponese dobra djela, može se doučiti u onome Jeruzalemu, gradu svetih.«⁴⁰ Očito da jedna i druga izobrazba ne vode u vječnu propast, nego obećavaju povratak za stol Mudrosti (usp. Izr 9,1-5). Nakon zemaljskog života sa svojom izobrazbom može nastaviti samo onaj koji je za zemaljskoga života stekao dobra djela koja je sa sobom ponio te koji je ustrajno podnosio životne borbe i bitke za pravovjerje.⁴¹ U tom smislu moglo bi se razumjeti kako se doista to tiče onih koji su ustrajali u Katoličkoj crkvi i zaslužili savršenije obrazovanje nakon ovoga života.

4.3. *Augustinovo tumačenje milosrđa prema katolicima*

Augustin se za svoju postavku služi postavkama samih origenista. Čak i oni origenisti koji ispravno shvaćaju riječi: »Ako tko jede od ovoga kruha, živjet će u vijeke«, ne obećaju konačno izbavljenje od kazne vječnim ognjem svima onima koji su izišli iz jedinstva s tijelom i upali ili u krivovjerje ili čak u pogansko praznovjerje, a ostali su katolici. Dakle, ti krivovjerci (koji drže da se samo spašavaju katolici) ne dopuštaju spasenje onima koji su napustili Katoličku crkvu i utemeljili bezbožna krivovjerja i postali predvodnicima krivovjernika. Ne mogu oni bolje proći od onih koji nikada nisu bili katolici, a upali su u zamku krivovjernika. Gori je onaj koji je pobjegao iz Katoličke crkve i koji je tako postao protivnik, nego onaj tko nije napustio ono čega se nikada nije držao. U tom slučaju, poganin nikada nije bio dio Crkve, i on nema što napustiti; on je bolji od onoga tko je bio u Crkvi, pa od nje pobjegao i postao njezin protivnik.

Za Augustina je to dokaz da vječna nagrada nije obećana svima, što ide njemu u prilog, jer to i sami krivovjernici, origenisti, svojim tumačenjem potvrđuju. Očito je da za Augustina izbavljenje od vječne kazne ili nagrada nije pripremljeno samo katolicima koji su kršteni, ma kako god živjeli, a ni katolicima koji su napustili jedinstvo Tijela, premda su primili krštenje i blagovali tijelo

³⁹ ORIGEN, *Počela*, II, 11, 4.

⁴⁰ *Isto*, II, 11, 3. Istu misao razrađuje kasnije u III, 1, 15.

⁴¹ U tom smislu moglo bi se lako shvatiti kako se takvo razmišljanje odnosi na one koji su ustrajali u Katoličkoj crkvi te podnijeli određenu muku kako bi sačuvali pravovjerje. To je samo naše razmišljanje koje Origen, doduše, nije izričitim riječima najavio. S druge strane, čini se da je lak povod za krivo tumačenje dubljeg smisla Pisma onima koji su željeli opravdati svoj raskalašen život utemeljen na tjelesnom uživanju.

Kristovo. Važno je istaknuti da se Augustin koristi naučavanjem samih origeni-
sta kako bi došao do zaključka kako se u konačnici ipak ne spašavaju svi ljudi.

5. Milosrđe prema ustrajnim u katoličkoj vjeri

5.1. Origenističko milosrđe preko ustrajnosti i izobrazbe

Neki origenisti obećaju spasenje onim osobama koje ustraju u katoličkoj vjeri, ma koliko god opako u njoj živjeli, prema Isusovim riječima: »Ali tko ustraje do konca, bit će spašen« (Mt 24,13). Ustrajni će biti spašeni, ali ipak preko ognja, zahvaljujući Temelju. Taj temelj je Isus Krist, i ako netko i zida loše na tom Temelju – slamom, blatom, sijenom, nakon što to oganj spali, bit će spašen samo zbog Temelja. I za tu tezu pronalaze utemeljenje u Svetom pismu, konkretno u zapisu sv. Pavla: »Zida li tko na ovome temelju zlatom, srebrom, dragim kamenom, drvetom, sijenom, slamom, svačije će djelo izaći na vidjelo. To će pokazati onaj Dan, jer će se očitovati vatrom, a ta će vatra otkriti kakvo je čije djelo. Onaj kome ostane što je nazidao, primit će nagradu, a onaj čije djelo izgori, štetovat će. On sam spasit će se, ali kao kroz vatru« (1 Kor 3,12-15). Spasenje je svakako osigurano. Dakle, katolički kršćanin se spašava, a ne onaj kršćanin koji je odsječen od jedinstva Kristova tijela.

Ne možemo sa sigurnošću potvrditi jesu li origenisti, o kojima je ovdje riječ, dok su govorili o važnosti Temelja za spasenje, imali pred sobom ono što je Origen tumačio u *Počelima* o neuništivosti duše nakon uskrsnuća. Duša ima svoje utemeljenje u Bogu jer je od njega potekla i zbog toga utemeljenja ona neće ugledati svoju propast. O sigurnosti spasenja govorio je i Origen dok je razmišljao s protivnicima o uskrsnoj promjeni. I u tom se pitanju oslanjao na Sveto pismo i na crkveno propovijedanje. Donosimo nešto od Origenove rasprave s nakanom traženja poveznice između njegova razmišljanja i razmišljanja njegovih sljedbenika.

Oni koji su imali nižu ili gotovo nikakvu zaslugu ili su bili odbačeni ili zadnji, primit će slavu i dostojanstvo tijela koje je u skladu s dostojanstvom njihova života. Uskrsna promjena neće dopustiti da »muka«, »vječni oganj« uništi dušu i tijelo. Onima koji nisu uspjeli za ovoga života postići nikakav popravak, dostaje kazna što se muče onim istim zlim strastima koje ostaju i dalje u njima.⁴² Grijeh je smrtonosni otrov i nije za ovoga života bio ublažen nikakvim lijekom popravka. Bit će podvrgnuti bičevima općenite kazne i onda će se zle

⁴² Usp. ORIGEN, *Počela*, II, 10, 5.

stečene strasti izmijeniti. »Tako je i sa dušom. Kada se nađe izvan reda, ustrojstva i onoga sklada u kojem ju je Bog stvorio kako bi mogla dobro djelovati i korisno misliti i ako nije sama sa sobom u skladu po uzglobljenju razumnih poriva, držimo da duša trpi muku i bol zbog svojega vlastitoga nesklada. Osjećajući nevolju svoje nepostojanosti i nereda. Ali kada vatra, kao sredstvo čišćenja, pročisti rastavljenost i podvojenost u duši, duša će se bez sumnje ojačati u vezanosti. Uspostavit će svoje nutarnje jedinstvo.«⁴³ Nad tim tekstom može se razmišljati na način da nakon što duša i strasti budu podložene »ognju«, duša i tijelo će ojačati u vezanosti. A vezanost je ovdje: red, ustrojstvo i sklad u kojem ih je Bog stvorio.

Svakako Origen ne spominje potpuno uništenje ni duše ni tijela nego samo pročišćenje, nakon kojega dolaze ponovno u početno stanje. Dakle, muka za grijeh postoji, a to je vječni oganj, kroz koji svako biće mora proći radi uspostave prvotnoga sklada.⁴⁴ Kaznom vatre bit će kažnjeni oni koji su izgubili zdravlje duše. Srdžba Božja služi očišćenju duše. Dužina i jačina vječnoga ognja ovisi i o snazi unesenog zlog otrova u dušu i tijelo. Usprkos ognju kroz koji će duša proći, Origen ne govori o trajnoj propasti duše i tijela, jer utemeljeni su u Bogu. Po istoj logici tih origenista nema mjesta vječnoj propasti onima koji su utemeljeni na sigurnom Temelju, ma kako god loše živjeli, a to su katolički kršćani. U ovoj i drugim raspravama Origen će na kraju reći: »Toliko prema našim silama.«⁴⁵

5.2. Augustinovo milosrđe na način pravednosti, vjere i ljubavi

Onima koji drže da je najvažnije ustrajati u Katoličkoj crkvi, makar imali loše vladanje, Augustin odgovara da takvi napuštaju pravednost života, koja je Krist. Ako takvi žive u bludništvima, drugim prljavštinama ili u razvratu... prema riječima sv. Pavla (Gal 5,21) takvi neće baštiniti kraljevstvo nebesko, ma koliko ustrajali do konca u katoličkoj vjeri. »I stoga, oni koji čine takve stvari neće biti nigdje drugdje nego u vječnoj kazni, jer ne mogu biti u Kraljevstvu Božjem. Oni što u tim stvarima ustraju sve do kraja svojeg života, o tima se ne

⁴³ Isto.

⁴⁴ Usp. Isto.

⁴⁵ Isto, III, 3, 6. I Augustin kaže da je možda istinito da postoji vremenski razmak nakon smrti tijela i onog posljednjeg dana kazne i nagrade nakon uskrsnuća tjelesa. To je na liniji onoga što Origen kaže kako će duša nakon što napusti zemaljsko tijelo proći kroz oganj čija snaga ovisi o snazi unesenog otrova u tijelo i dušu. Vezano uz tu temu vrijedno je konzultirati: Anto BARIŠIĆ, O univerzalnoj eshatologiji Origena iz Aleksandrije, 58–80.

može reći kako traju u Kristu sve do kraja, jer ustrajati u Kristu znači ustrajati u njegovoj vjeri, a ona djeluje ljubavlju; dok ljubav opet ne čini zla: ne mogu ujedno biti i udovi Kristovi i udovi bludnice... Oni koji od sebe načine udove bludničine ti nisu udovi Kristovi, ukoliko pokorom ne odustanu od toga zla i pomirbom se vrate ovome dobru.«⁴⁶

Prema Augustinu ti su katolički kršćani izopačeni milosrdnici jer za sebe vide spasenje po milosrđu Božjem, makar na Temelju izgrađivali najgori život: kao drvo, sijeno, slama. Prava vjera u temelj Krista spasit će ih od vječnog ognja, iako će pretrpjeti gubitke. Gubitak je taj što će oganj spaliti ono što su čitav život gradili na Temelju, a bilo je loše. Temelj im ostaje iako je njihov život izgorio kao slama, drvo, sijeno.

Nasuprot njihovu mišljenju Augustin stavlja riječi sv. Jakova: »Ako tko god rekne da ima vjeru, a djela nema, zar ga vjera može spasiti?« (Jak 2,14). Ti se kršćani pozivaju na riječi sv. Pavla: »On sam spasit će se, ali kao kroz vatru« (1 Kor 3,15). To oni povezuju s uvjerenjem kako će se spaliti sve što je loše u našem životu, ali temelj ostaje isti i on spašava. Moglo bi se učiniti da su ta dva apostola u suprotnosti što se tiče misli o spasenju.

Augustin ulazi u dublje tumačenje značenja samoga Temelja. Prema njemu Temelj, koji je Krist mora vjerniku biti na prvome mjestu, kao što i sam pojam označava. Ako bi netko vremenite i zemaljske stvari stavio ispred Temelja, a na posljednje mjesto stavio taj isti Temelj »čak i ako se čini kako ima Kristovu vjeru, ipak njemu temelj nije Krist, kojemu pretpostavlja takve stvari«⁴⁷. On to uspoređuje s čovjekom koji živi s bludnicom i s čovjekom koji živi sa zakonitom ženom. Prvi ne može nikako reći da mu je Krist temelj jer je za svoj temelj izabrao požudu tijela. Drugi može reći da ima za temelj Krista, premda se može dogoditi da ljubi svoju ženu na puten način, ali njemu je na prvom mjestu Krist, jer je vezan sponom dužnosti. Budući da je njemu temelj Krist na kojemu može zidati slamom, sijenom, drvetom, bit će izbavljen ognjem. Stoga veli: »I zaista, oganj muke će spaliti takve užitke i zemaljske ljubavi, a koje ne zaslužuju kaznu zbog same bračne veze.«⁴⁸ I jedan i drugi čovjek, onaj s desna i onaj s lijeva, bit će podvrgnut ognju, ali oganj će pokazati tko je imao kakav temelj, odnosno tko »ljubi oca ili majku više nego mene« (Mk 10,37).

U ovom dijelu pojavljuje se nekoliko važnih pojmova: kod Origena i origenista to su »ustrajnost« i »izobrazba« a kod Augustina »pravednost«, »vjera«, »ljubav« i »pokora«. Prvi stavljaju naglasak isključivo na ustrajnost i izobrazbu

⁴⁶ AUGUSTIN, *O državi Božjoj*, III, 21, 25, 4.

⁴⁷ *Isto*, III, 26, 2.

⁴⁸ *Isto*.

koje su potrebne kako bi se postigla buduća spoznaja Boga nakon ovoga života. Za njih izobrazba predstavlja određeni napor, a ne ljenčarenje; izobrazba je započela još za zemaljskoga života i nastaviti će se poslije ovoga života. U svakom slučaju od čovjeka se očekuje trud i ustrajnost oko postizanja spoznaje Boga, nakon čega slijedi sigurno spasenje. Augustin u svojem odgovoru⁴⁹ onima koji se uzdaju samo u pripadnost katolicima stavlja naglasak na pokoru. Bez obzira što su Kristovi, oni moraju činiti pokoru i pomirenje kako bi izbjegli propasti zbog svoje putenosti. Naglašava da je važno ustrajati do kraja, ali s vjerom u Krista i s ljubavlju. Zatim ističe potrebu obraćenja, jer to je put koji vodi do otvorenog djelovanja milosrđa Božjega. U suprotnom, za grijeh slijedi vječna kazna.

6. Milosrđe prema milosrdnima

6.1. Milosrdni origenisti prema milosrdnima

U ovom dijelu govorimo o onim origenistima koje je pronašao Augustin: »Otkrio sam i neke koji misle kako će u vječnoj kazni gorjeti samo oni koji zanemariše činiti primjerena milosrdna djela za svoje grijehe.«⁵⁰ Oni se pozivaju na riječi sv. Jakova: »Jer onoga koji ne bude iskazivao milosrđa, zadesit će sud bez milosrđa« (Jak 2,13). Očito je da je ovdje riječ o obećanom spasenju koje će steći samo oni koji svojim milosrđem zadobiju milosrđe. Ako oni zanemare činiti djela milosrđa prema drugima, bit će podvrgnuti kazni jer su počinili grijeh. Ni ti origenisti ne obećaju spasenje svima.

Čak ako je grešno živio i nije se mijenjao, a činio je djela milosrđa i redovno iz svega srca opraštao onima koji su ga vrijeđali, zadobit će sigurno milosrđe, spasenje (usp. Mt 25,34-46; 6,12.15). Potkrepu i preporuku za takvu tezu pronalaze u dijelu Gospodinove molitve: »otпусти nam duge naše kako i mi otpuštamo dužnicima našim«. I kad netko nekome oprašta bilo koji grijeh, čini djelo milosrđa a to je put prema spasenju. Čineći djela milosrđa stječe se sigurno spasenje, makar se čovjek i pogubno vladao i činio druge grijeh.

6.2. Milosrdna djela i obraćenje kao put spasenja

Šesta origenistička teza govori o milosrđu ili spasenju koje se postiže konkretnim djelima milosrđa. Na nju Augustin odgovara kako je dobro da ti »milosrd-

⁴⁹ Usp. *Isto*, III, 25, 4.

⁵⁰ *Isto*, III, 22.

ni« opominju da treba činiti djela milosrđa, ali ne mogu reći da se bilo kakvim činima milosrđa može postići božanski oprost, npr. oprost od svakodnevnih grijeha, malih i velikih, od zločinačkih navika i slično. To bi bilo besmisleno i smiješno kazati. To bi značilo da bi bogat čovjek svakodnevnim novčanim milodarima mogao pribaviti oprost za čovjekoubojstvo, preljub i svakovrsna zlodjela. Augustin postavlja pitanje: Što su dostojna djela milosrđa za grijeh? Djela milosrđa ne čine oni koji svakodnevno izopačuju svoj život zlodjelima. Na primjer, pljačkaju od drugih ljudi, sebi uzimaju puno, a malu milostinju daju siromasima. Misle da su time kupili dozvolu za takva zlodjela da ih mogu i nadalje činiti. I kada bi za samo jedan svoj zločin dali sve svoje bogatstvo siromašnim udovima Kristovim, to im ne bi ništa koristilo. Niti su milosrdni, niti dobivaju milosrđe, a niti spasenje kroz oprostjenje grijeha.⁵¹

Milosrdna su djela i ona koja čovjek čini prema samome sebi zbog počinjenih grijeha, kazat će sv. Augustin. Smilovati se sebi samome, ali da ugodiš time i Bogu. »Onaj tko je zao prema sebi, komu će biti dobar?« (Sir 14,5). Jer Bog je napatio svećenike Staroga Zakona o žrtvama da prvo žrtvuju za svoje grijeha, a onda za grijeha naroda (usp. Lev 16,6). »Dakle, milosrdna djela treba činiti radi toga da budemo uslišani kad se molimo za grijeha u prošlosti, a ne da ustrajući u grijesima povjerujemo kako smo djelima milosrđa kupili dozvolu za zlodjela.«⁵²

Djela milosrđa su i onda kada netko želi izmijeniti svoj vlastiti život na bolje. »Malo je činiti milosrdna djela, pa koliko god velika, za bilo koji grijeh, ako se ustraje u navici grijeha.«⁵³ Ovdje se poziva na Gospodinove riječi kako će nagraditi djela milosrđa koja su učinili oni »s desne strane« te da će kazniti one »s lijeve strane« koji nisu činili djela milosrđa (usp. Mt 25,45). U kraljevstvo Božje će ući oni koji su si milosrdnim djelima stekli »kruh pravednosti«, koji je sam Krist. A on se može steći opravdanošću u krštenju, kao u novom rođenju u Duhu, i može se steći tako da pravednost uvijek bude veća (usp. Mt 5,20).

Za Augustina je djelo milosrđa put u spasenje kada ga čovjek učinio za sebe i za druge u Kristu. Ono uključuje i molitvu za oprostjenje prijašnjih grijeha. Tako se može osigurati milosrđe Božje. Prema Augustinu, milosrdno djelo nije spasenjski čin kada je učinjeno sebi i drugima ali ne i Kristu, odnosno ne vodi spasenju kada se čini da se grijesi oproste bez nakane i želje za promjenom života. Nastaviti i dalje živjeti u svojim zlodjelima, a činiti djela milosrđa s nakanom postizanja oprosta od grijeha, nije spasenjski čin. To je »milosrđe

⁵¹ Usp. *Isto*, III, 27, 2.

⁵² *Isto*.

⁵³ *Isto*, III, 27, 3.

koje kao uništava grijeh bez nakane ostaviti se grijeha«⁵⁴. Za Augustina takvo milosrđe zadržava i otvara nove putove zlu i grijehu. Ako se moli »kako i mi otpuštamo dužnicima svojim«, to znači da se više ne čine grijesi, a ne obratno.

Kako bi bio što uvjerljiviji, Augustin se vraća na one milosrdne origeniste koji drže da je dovoljno svaki dan moliti »i otpusti nam duge naše kako i mi otpuštamo dužnicima svojim« i na taj način postići oprostjenje (milosrđe) za sve učinjene grijeha. Prema Augustinu, ta molitva bi se mogla odnositi samo na male grijeha, ali opet s nakanom ne činiti dalje grijeha. Navodi primjer sv. Pavla koji je zadobio milosrđe (usp. 1 Kor 7, 25), ali ga je to milosrđe obvezalo da bude i ostane vjeran, štoviše da bude bolji. Ne može sv. Pavao reći da je stekao milosrđe a i dalje ostao grešan, štoviše još grešniji.

Zaključak

Zaključno bismo mogli reći kako su »naši sugovornici« o temi Božjega milosrđa bili Origen, origenisti i sv. Augustin. Uočene su određene razlike među njima. Uvijek su se pozivali na snagu i autoritet Svetoga pisma te na propovijedanje Crkve, ali tumačenje je bilo različito.

Origenovo razmišljanje o milosrđu koje će biti na kraju vremena uključuje određenu muku i kaznu za grijeha. On ističe dobrotu i svetost naravi i biti Trojstva u stvaranju, a one su vječne. Ljudska dobrota i svetost su promjenjive, što znači da mogu i nestati zbog posjedovanja slobodne volje i pada. No, moguć je popravak i povratak izvornoj Dobroti i Svetosti.

Istaknuli smo one origeniste koji zastupaju milosrđe Božje koje u sebi uključuje mogućnost vremenite kazne. Oni barem dopuštaju da se bezbožnici i nevjernici muče dugo vremena zbog svojih zlih djela, a zatim da se izbave iz svih zala.

Do izražaja su došli i oni origenisti koji vide Božje milosrđe koje neće dopustiti konkretnu kaznu za grijeha. Za njih postoji samo prijetnja Božja, ali kada dođe vrijeme za kaznu, Bog grešne neće kazniti nikakvom kaznom. Oni ne pripisuju nevjernicima i bezbožnicima nikakvu kaznu, pa zbog toga od Augustina stekli naziv »izopačeni«, jer izmišljaju nekažnjenost.

Augustin se ne odmiče od Krista i njegove pravednosti. Kristova ga pravednost čini strogim i nepopustljivim, posebno kada je u pitanju spasenje. Kod njega nema dvojbe o milosrđu kao kod Origena koji kaže: »Meni se tako čini.« Božje milosrđe ne isključuje Božju pravednost. Kristova riječ je pra-

⁵⁴ Isto.

vedna. Istinita je. Pravednost je put koji vodi prema milosrđu, a ono opet ne može bez vjere i ljubavi u Krista. Kada Augustin govori o Božjem milosrđu, naspram govora origenista stavlja naglasak na obraćenje, popravak života, na opraštanje, na povratak sebi. Isto tako u njegovim je odgovorima artikulirana Božja dobrota i ljubav koje ne izjednačavaju dobro i zlo, ali je naglašena i osobna odgovornost u izboru dobra i zla. Božje milosrđe i dobrota ne stoje kao zapreka na putu djelovanja slobodne čovjekove volje. Zasigurno ni Augustin nije uvijek davao precizne odgovore o djelovanju milosti prema svakom čovjeku (»ne znamo mjeru oprostive opačine«), ali ostaje prilično jasan da će Bog na zlo uzvratiti zlom, zato jer je pravedan; na zlo će uzvratiti i dobrom, zato jer je dobar; na dobro će uvijek uzvratiti dobrom, zato jer je pravedan.

Origenisti su osuđeni. Osuđen je nauk koji se pripisuje Origenu, sam Origen i svi oni koji ne osuđuju Origena. Ostaje se priupitati: Koga je Crkva zapravo optužila? Jesu li to Origenove riječi naučavanja ili riječi naučavanja njegovih sljedbenika? Tako bi se moglo reći da Origen nije uvijek kriv za ono za što ga se optužuje. Origenovo razmišljanje o čovjekovu spasenju je vrlo optimistično a Božje milosrđe neograničeno.

A odgovori koje je Augustin dao svojem vremenu zavređuju pažnju i razmatranja i dan-danas. Upozoravajući origeniste da tumače Sveto pismo onako kako njima odgovara s obzirom na milosrđe Božje, Augustin upozorava čovjeka vjernika da ne ide u krivom smjeru kako se ne bi našao na putu osude. A osuda će uslijediti ako čovjek ostane pod vlašću grijeha, koje se može osloboditi snagom Kristova otkupljenja, aktivnošću slobodne volje i pomoću milosti Božje.

Summary

AUGUSTINE'S CRITIQUE OF ORIGEN'S UNDERSTANDING OF MERCY

Drago TUKARA

Catholic Faculty of Theology in Đakovo, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Petra Preradovića 17, p.p. 54, HR – 31 400 Đakovo
drago.tukara@gmail.com

The author of the article confronts reflections on mercy of the two great writers of the early Church – Origen, i.e., Origenists and Augustine. These are two theological-dogmatic reflections on cosmology, anthropology, and eschatology that were written in

the time span of two hundred years. For this task the author will utilise Origen's work Principles and Augustine's work The City of God. By articulating theological reflections of these two giants of theological thought, the author has tried to contribute to the task of the Church to proclaim God's mercy that is obviously present from the creation of the world and will be present until its end.

The article constitutes a whole that consists of six parts and these parts are entitled according to six hypotheses of Origenists, including Augustine's six responses. In the introductory part the author will familiarise the reader with the fact that the issue of eternal reward and eternal punishment has always been relevant for human life and, therefore, it is still relevant today. The author is primarily guided by the way Augustine points out hypotheses of »merciful Origenists« and how he replies to these hypotheses. The hypotheses are the following: mercy with temporal punishment, mercy without temporal punishment, mercy towards those who have been washed by Christ's baptism, mercy towards Catholics, mercy towards those who persist in the Catholic Church, and mercy towards those who are merciful.

Keywords: *Origen, Augustine, Origenists, mercy, good, evil, eternal punishment, eternal reward.*